

Алена Масла

...калі мы хочам зьмяніць сьвет да лепшага,
мы павінны пачынаць з дзяцей...

Адказнасьць перад будучыняй,

або Развагі на “дзіцячую” тэму.

*Знакамітая шведская пісьменьніца
Астрыд Ліндгрэн пісала толькі для дзяцей
і катэгарычна заяўляла, што ня хоча пісаць
для дарослых. Праўда, каб гэтая
катэгарычнасьць не выклікала паблажлівых
усьмешак, ёй спачатку давялося стаць
ЛІНДГРЭН, разам са сваёй
Пэпні Доўгая Панчоха заваяваць сьвет
і сьцьвердзіць тым самым сваё
літаратурнае права...*

*А дзе і як сьцьвярджаць сваё права літаратару
з дзіцячай тэматыкай сёньня, у сучасным
літаратурным працэсе роднай Беларусі?*

...Калі па тэлефоне прапанавала “ЛіМу” свае казкі,
схітрыла, каюся: “Вас цікавяць казкі для дарослых?” – спы-

тала. Ва ўскім разе, “хітрасьць” паспрыяла таму, што размова ня скончылася тлумачэньнем, што аўтарка пераблытала выданьні, што гэта – іншы, “сур’ёзны” фармат. З казкамі – у “Вясёлку”... Так, са спасылкай “Казкі для дарослых” надрукавала некалькі казак у нашай шанойнай газеце.

Хаця – шчыра! – не разумею, дзе тая мяжа, якая падзяляе душу чалавека на “дарослага” і “дзіця”. Усім нам, самым сур’ёзным, адукаваным, разумным, шанойным і паважаным, патрэбна спагада, дабрыня, шчырасьць – і вера ў перамогу Добра над Злом. Значыць, усім нам патрэбна і казка.

Але, на вялікі жаль, у сучасным літаратурным працэсе ў дачыненні да казкі існуе пэўная дыскрымінацыя: да яе часта ставяцца як да другараднага, несур’ёзнага і нават прымітыўнага жанру.

На маю думку, дыскрымінацыя казкі пачынаецца ўжо на *літаратуразнаўчым узроўні*. Варта адкрыць, для прыкладу, хаця б даведнік маладога літаратара “На шляху да Парнаса”, складзены В.П. Рагойшам. Тут сказана, што “...*письменьнікі ... нярэдка апрацоўваюць народныя казкі або на ўзору народных пішучь свае, літаратурныя. Паэты часам вершаванай мовай перадаюць вядомыя казачныя сюжэты або ствараюць уласныя вершаваныя*”.

Але калі за шэрагам вершаваных казак прызнана права звацца ўласнымі, то прысуд казачнай прозе адназначны: напісаныя па ўзору...

Здаецца, дробязь. Аднак, як ні дзіўна, у вачах літаратурнага сьвету яна заціскае казку ў пэўныя межы – *магчымасьць быць апрацаванай народнай або пісачца на яе матывах*.

Правільна, у сьветнай літаратуры шмат прыкладаў такіх пераказаў. У прыватнасьці, гэта творчасць славурых братоў Грым, з якой пачалася гісторыя казкі як літаратурнага жанру. Да таго, як браты-немцы пачалі зьбіраць, запісваць і апрацоўваць народныя казкі, яны лічыліся набыткам простых людзей. Цаной грандыёзнага энтузіязму, тытанічнай працы – гадамі кожны з братоў штодзень карпеў над казкамі па дванаццаць гадзінаў у суткі – яна, сярмяжная Папялушка, упэўнена ступіла ў палацы і выкшталцёныя салоны, каб трывала замацаваць за сабой права паўсюдна быць любіміцай.

Але ад той пары мінула нямала часу, і сьвету даўно вядомыя казкі *аўтарскія*, калі *письменьнікі*, карыстаючыся *казачнай формай*, выказваюць сваё стаўленьне да сьвету, яго бачаньне, надаючы якасьці адухоўленых неадухоўленым прадметам... Яны як бы пашыраюць палітру фарбаў, карыстаючыся магчымасьцямі казкі.

Згадаем знакамітага Ганса Хрысьціяна Андэрсэна – самабытнае мысьленьне творцы выказвалася менавіта праз казку Эрнста Тэадора Амадэя Гофмана, Астрыд Ліндгрэн, Януша Корчака і шмат іншых аўтараў, якія свой погляд на жыцьцё, праблемы жыцьця і сьмерці, таленту і бяздарнасьці, педагогічныя тэорыі давяралі сьвету праз казку...

Урэшце, казка – цудоўны жанр, які дазваляе ў іншасказальнай форме выказаць сваё стаўленьне да падзей палітычных, да пэўнага грамадскага ладу – згадаем, для прыкладу, “Як мужык двух генэралаў пракарміў” Салтыкова-Шчадрына...

Магчыма, паблажлівае “*на матывах...*” і дае права сёньня ставіцца да казкі як да твору прымітыўнага, з запазычанай ідэяй, ня здольнай сказаць нешта важнае, адметнае.

...Пра што, як не пра дыскрымінацыю казкі, можна думаць пасля такіх васьмі развагаў аднаго з літаратараў: “Што там скласьці казку: нават таленту да рыфмаваньня не патрэбна мець”. І – скепіс літаратараў патрабавальных, у кантэксьце

це толькі сказанага, зрэшты, зразумелага: “Тлумяць дзецям галовы гэтымі казкамі...”

І калі на старонках “ЛіМу” пачынаюць весці заклапочаныя развагі пра бяdotны стан сучаснай дзіцячай літаратуры на Беларусі выхавателі дзіцячых садкоў, бацькі, настаўнікі і нават чыноўнікі з Міністэрства адукацыі – гэта заканамернае развіццё падзеяў пры паблаглівым стаўленьні і да казкі, і да дзіцячай тэматыкі наогул...

Бо, каб развівалася, расла справа, над ёй трэба апекавацца, гадаваць, падтрымліваць, дапамагаць і, нарэшце, траціць на яе грошы. У Швецыі, напрыклад, у межах Шведскага інстытуту, які займаецца прапагандай шведскай культуры ды ладу жыцця, існуе асобны Інстытут дзіцячай кнігі. Дзейнасьць яго накіраваная на папулярызаванне айчыннай дзіцячай літаратуры, на распаўсюджванне сваіх кніг за межы краіны. Шведы вылучаюць гранты на пераклады сваёй літаратуры на мовы сьвету... А ў нас нават выдавецтва “Юнацтва”, якое займалася дзіцячай літаратурай, два гады ўжо, як не існуе. Калі так гаворыцца, папраўляюць: “Не скасавана, а аб’яднана з “Мастацкай літаратурай”... На шчасьце, у гэтым выдавецтве працуюць людзі, шчыра заклапочаныя лёсам дзіцячай кнігі. Але лепш было б, каб чуткі пра магчымае ўзнаўленьне працы самастойнага дзіцячага выдавецтва сталіся праўдай: дзяцінства варта таго, каб яго праблемамі займаліся не па сумяшчальніцтве, а на поўную сілу.

Дык куды ж падацца чалавеку, які піша для дзяцей наогул і казкі – у прыватнасьці?

Перш-наперш, яму дарога ў часопіс “Вясёлка” – выданьне для самых маленькіх беларусаў. Традыцыйна гэта часопіс літаратараў старэйшага пакаленьня. Гэта ўжо ўсе шануюныя людзі, якія трывала стаяць на нагах у літаратуры, у іх выдадзеныя кніжкі, а творчыя посьпехі адзначаны прэстыжнымі ўзнагародамі і прэміямі. Выдатна, што і сёньня яны, застаючыся сацыяльна і творча актыўнымі, маюць магчымасьць друкавацца. Павага да настаўнікаў – сьвятое са сьвятых.

Але куды пры гэтым кідацца вучням?

Стаўка на старэйшае пакаленьне для рэдакцыі сталае і досыць бестурботнае правіла, яно дазваляе планаваньне нумары нават не на адзін, а на многа гадоў наперад. Ад навічкоў чакаюць твораў невялікіх, пажадана “на староначку”, пасля трэба цяплява чакаць выхаду ў сьвет гэтага “нештачкі невялічкага” з год, а тое і болей. Дынаміка даволі кволая, якая наўрад ці дае магчымасьць творчага росту літаратарам маладым, прыхільным да дзіцячай тэматыкі. Бо, каб расці, малады літаратар павінен мець і творчы стымул, і здаровую крытыку. А гэта магчыма тады, калі напісанае друкуецца.

Пойдем далей. “Бярозка”, часопіс для дзяцей і падлеткаў.

Сёньняшня “Бярозка” – цудоўны плацдарм для школьнікаў, якія пішуць. Яны, а таксама адзін-два са штатных супрацоўнікаў – мабыць, у якасьці ўзору літаратурнай творчасьці – друкуюцца на старонках часопісу.

Але пры гэтым пытаньне, куды падзець напісанае для дзяцей аўтарамі, якія выйшлі са школьнага ды студэнцкага ўзросту – апавяданьні, казкі, а, тым больш, казачныя аповесьці – застаецца, так бы мовіць, адкрытым.

Ёсьць яшчэ часопіс для дзяцей і падлеткаў “Качели”. Часопіс на рускай мове, які робіць выключэньне для дзіцячых твораў, напісаных па-беларуску і друкуе іх. Творы ж “дарослых” аўтараў, напісаных для дзяцей, прымаюцца на рускай мове. Пры гэтым рэдакцыя спасылаецца на тое, што па-беларуску друкавацца магчыма ў больш – і нагадвае пра “Вясёлку” і “Бярозку”. Слушна, але вышэйпамянёныя абставіны з публікацыяй у названых часопісах замыкаюць кола спадзяваньняў на тое, каб напісанае пабачыла сьвет.

Многа ўвагі надаецца дзіцячай творчасці і ў газетах “Раніца”, “Зорька”, “Переходный возраст”.

Паміж небам і зямлёй застаюцца аўтары, якія выйшлі са школьнага і студэнцкага ўзросту, да “карыфеяў” не дараслі, але – пішуць для дзяцей. Дакладней, такіх аўтараў – з маладых – вельмі нямнога. Пра гэта сёння часта згадваюць – маладыя, маўляў, ня хочуць пісаць для дзяцей. Шмат хто лічыць, што прыхільнасць да дзіцячай тэматыкі прыходзіць да творцаў з гадамі, калі зьяўляюцца ў іх свае дзеці ці нават унукі ... Слушна, але не адназначна.

Нікуды не падзецца ад таго, што дзіцячая тэматыка *неперспектыўная* для маладых літаратараў. Трэба мець нямала ўпартасці і любові да дзіцячага, каб таптаць сьцежачку ў літаратуру праз яго.

Дзіўная рэч. Столькі шмат кажацца пра тое, што “ўсё пачынаецца з дзяцінства” і тым самым падкрэсліваецца важнасць самага, бадай, адказнага перыяду жыцця чалавека, калі фармуецца ягоны сьветапогляд, закладваюцца ўяўленьні пра сьвет – адбываецца актыўнае стаўленьне асобы.

І, разам з тым, у грамадстве існуе нейкае паблажлівае стаўленьне да людзей, якія займаюцца “дзяцінствам”. Калі “дзіцячы” журналіст – дык гэта той, у якога нешта не ўдалося ў “дарослай” журналістыцы. Калі “дзіцячы” пісьменьнік – дык большага яму ня дадзена, як толькі для дзяцей нешта там прыдумляць.

І вось што страшна. Паблажлівасьць гэта і сапраўды нараджае памылковае ўяўленьне пра лёгкасць тэматыкі, калі літаратура для дзяцей нават у вуснах паважаных, заслужаных аўтараў ператвараецца ў салодзенькае сюсюканьне – часта на тэму захаплення сваімі ўнукамі. А калі і ня так, то проста бяздушнага графаманства, калі з дапамогай простага арыфметыкі – ідэя плюс красамоўныя выразы – крапаецца “нештачка на староначку”, па фармату прыдатнае для перыёдыкі, па маралізатарству здольнае задаволіць густ самага зануднага выхавацеля...

Трэба, між тым, зазначыць, што дзіцячыя кніжкі нашыя хораша афармляюцца. У жніўні мінулага году мне давалося быць удзельніцай 16-й Скандынаўскай канферэнцыі славістаў у Швецыі і выступаць з дакладам па дзіцячай літаратуры. У прыватнасці, я расказвала і пра тое, што робіцца беларускімі выдавецтвамі для дзяцей. У якасці ўзору брала з сабой тое-сёе з кніг “Мастацкай літаратуры”, колішняга “Юнацтва” і прыватнага выдавецтва “Кавалер Паблішэрз”. На канферэнцыі прысутнічалі навукоўцы і журналісты са скандынаўскіх краінаў. І ўсіх уразілі нашыя дзіцячыя кнігі – самабытныя, адметныя... На жаль, яркія, багатыя на ілюстрацыі, бывае, яны здольныя ўсё ж нараджаць у душы спусташэньне, калі ў прыгожай вокладцы нічога, акрамя імпэту аўтара і жадання яго адзначыцца і ў дзіцячай тэматыцы ў тым ліку, няма... Каб не зусім ужо галаслоўна разважаць, да прыкладу прывяду толькі штрых з адной казкі з прыгожа аздобленай кнігі. У ёй паніч, які кахае сялянскую дзяўчыну – працавітую, шчырую, прыгожую, верную свайму нарочонаму, Янку, з якім “адным сэрцам стукаюць, адным дыханьнем дыхаюць” – ператварае яе ў ... “сучачку”. І трымае ён гэту “сучачку” пры сабе, чакаючы, калі пройдзе яе туга па любым...

Толькі асацыяцый з “сучачкай” досыць, каб поўніцай наесціся за вушы прыцягненых чараў. І “лёгкасць” гэта нават крытыкай не заўважана. Дзіцячае найчасцей – па-за ўвагай сур’ёзных літаратуразнаўцаў і крытыкаў. Тут можна бессаромна “куралесіць” – і разьлічваць на паблажлівасьць. Таму асабліва цешыць, што “ЛіМ” час ад часу друкуе крытыку на дзіцячыя творы. Зрэдку – “Дзеяслоў”. Ды, на жаль, і крытыка больш падобна на проста водгукі, на канстатацыю факта, што вось, выйшла такая кніжка... Нязвыкласьць да дзіцячай тэматыкі адчуваецца ў ёй.

Дзіцячае ж – гэта тое, што трэба чуць – сэрцам, пісаць – сэрцам, ацэньваць – сэрцам. Бо яно прыходзіць у жыццё нашых з вамі дзяцей і здольнае спрычыніцца да іх лёсу, бо дзеці – даверлівыя, раскрытыя сьвету. З імі нельга крывадушнічаць, гуляць у літаратуру. У лепшым выпадку мы сапсуем ім густ. Найстрашней жа, калі “папісваньнем” на “лёгкаю” – дзіцячую тэматыку – мы ўзрасьцім прывычных да фальшу людзей...

Таму прапаную сур’ёзным дарослым выданьням вось што. Сёлетні год абвешчаны ЮНЕСКА годам Ганса Хрысьціяна Андэрсэна з нагоды 200-га юбілею Вялікага Казачніка. Уважце юбілей, да якога мае дачыненне дзяцінства ці ня кожнага з нас. Пусьціце на старонкі сваіх выданьняў казку. Абвясьціце конкурс казак, абудзіце цікавасьць у маладых да гэтага жанру; дайце магчымасьць аўтарам, прыхільным да казкі, надрукаваць свае творы. Магчыма, нехта нават расшчодрыцца і зробіць “сьпецвыпуск”, прысьвечаны казцы.

Гэта – рэальныя крокі, якія можна зрабіць сёньня. Можа яшчэ так стацца, што “казачная” тэматыка аздобіць салідныя выданьні, падорыць чытачам хвіліны радасьці, калі *разам* са сваімі дзецьмі яны сядуць пачытаць нешта з літаратурнага “дарослага” часопісу...

І, шануюныя крытыкі, чытайце навінкі дзіцячай літаратуры! Хваліце, крытыкуйце, аналізуйце – але не рабіце выгляд, што яе няма, што яна – ня вартая вашай увагі. Друкуйце свае водгукі ў перыёдыцы! Можа, большую адказнасьць тады дарослыя будуць адчуваць за кожнае слова, напісанае для дзяцей. А не спадзявацца, што чытач без разбору ўсё пракаўтне – і не палярхнецца. А паасьцерагуцца, памятаючы пра ўвагу да сваёй творчасці для дзяцей з боку дарослых калегаў – і сто разоў падумаюць, перш чым “ціснуць” абы-што прыдуманнае, абы-як “скляпанае”.

Добра было б стварыць клуб аматараў казкі. Можа, Саюз пісьменьнікаў, які мае секцыю дзіцячай літаратуры, адгукнецца на гэтую прапанову і аб’яднае пад сваім дахам дзіцячых пісьменьнікаў, навукоўцаў, выдаўцоў, педагогаў і, урэшце, проста чытачоў, якім патрэбныя добрыя дзіцячыя кнігі...

Нам варта помніць пра тое, што зьнявага дзіцячай тэматыкі цягне за сабой выхаваўчыя праблемы з самымі сур’ёзнымі наступствамі. І, у прыватнасьці, недавер да літаратуры, якая дазваляе сабе “сюсюканьне” з дзецьмі замест таго, каб гаварыць на мове зразумелай, даходлівай – але ня як з дурненькімі істотамі, а годна, з павагай да асобы маленькага чалавека, раўнапраўнага з іншымі грамадзянамі сваёй краіны.

“Калі мы хочам зьмяніць сьвет да лепшага, мы павінны пачынаць з дзяцей,” – гэтыя словы таксама належаць Астрыд Ліндгрэн.

І гэтую адказнасьць перад будучыняй павінен адчуваць кожны дарослы, а пісьменьнік – тым больш, бо друкаванае слова мае вялікую ўладу над дзіцячай душой.

...Калі сур’ёзныя дарослыя гэта разумеюць, трэба рабіць усё магчымае, каб “дзіцячае” не тулялася бяздомнай сіратой, а мела магчымасьць і стымул разьвівацца і шчыраваць на літаратурнай ніве Бацькаўшчыны.

